

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ГЕНДЕРНЕ НАСИЛЬСТВО

Дикіна Л.В.

**старший викладач кафедри соціальної допомоги та практичної психології
факультету Психології і соціальної роботи
ОНУ імені І.І. Мечникова**

Актуальність теми. Останнім часом гендерна проблематика привертає увагу досить широкого кола дослідників, що пояснюється високим ступенем актуальності теми. В останні роки соціальні норми і цінності стають більш гнучкими, але не дивлячись на це, в суспільстві ще стійко відтворюються стереотипи минулого. Слово «стереотип» вперше зустрічається в друкарською лексиці, в якій воно використовувалося для позначення форми для друку відбитків (XVIII ст.). У наукове середовище поняття «стереотипу» було введено американським журналістом В.

Ліпманом в роботі «Громадська думка» (1922). Під стереотипом Ліпман «розумів створені культурою образи людей з інших груп, які пояснюють поведінку цих людей і дають їм оцінку, і трактував стереотипи як вибірковий і неточний спосіб сприйняття дійсності, що призводить до її спрощення та виникнення забобонів» [4].

Короткий виклад основного матеріалу дослідження. Гендерні стереотипи - це установлені в суспільстві уявлення про те, якими мають бути чоловіки, жінки та їхні взаємини [1]. Багато хто не вважають гендерні стереотипи проблемою, вважаючи, що вони не важливі і нешкідливі, але це далеко не так. Як стереотипи впливають на наше життя, пояснив в 1948 році американський соціолог Роберт Мертон - ситуації, коли ми приймаємо якесь припущення за істину і здійснюємо дії, що втілюють наше припущення в реальність. Наприклад, шкільний учитель математики вважає, що дівчатка апріорі розбираються в його предметі гірше, ніж хлопчики. Грунтуючись на цьому, він приділяє менше уваги навчанню дівчаток - навіть старатися, якщо зусилля все одно будуть марними. Через деякий час дівчинки дійсно стануть розбиратися в математиці гірше хлопчиків, а вчитель отримає помилковий доказ свого початкового припущення [1].

Гендерні стереотипи пов'язані один з одним, і згодом вони впливають на розвиток особистості, її життєвий шлях, професійний вибір та ін.. Пізніше дівчатка з цього класу не зможуть конкурувати з хлопчиками за вступ до технічних вузів, а тисячі таких вчителів випустять у світ десятки тисяч таких дівчаток. Згодом технічна сфера виявиться закріпленою за чоловіками та їх компетенцією, а дівчатка, які всупереч настановам все ж прорвалися на бажані робочі місця, ще довго будуть стикатися з недовірою і глузуванням з боку клієнтів і колег-чоловіків. Те ж саме стосується і жінок-вчених: століттями жінки були позбавлені доступу до вищої освіти і весь цей час вислуховували міркування про слабкі жіночі здібності до наук. До такої глобальної проблеми, як насильство в сім'ї, теж ведуть свої події та шляхи. Все починається здалеку - з якостей, які заохочуються в сім'ї та суспільстві як типово «чоловічі» і типово «жіночі». Хлопчикам приписують силу, емоційну стриманість, раціональність, можливість дати відсіч, ініціативність в ухваленні рішень, кар'єрні устремління, лідерські якості. Дівчаткам - розвинену емпатію, емоційність,

хазяйновитість, дбайливість, прагнення до краси, охайність, неагресивність, установки на реалізацію в сім'ї (заміжжя, материнство), а не в кар'єрі [3].

Зрозуміло, завжди можна вирости неординарною людиною всупереч усьому тому, що вкладають тобі в голову, але, як правило, часткове засвоєння гендерної схеми розвитку відбувається у кожної особистості. Через установок, що чоловік - «здобувач», а жінка може пожертвувати кар'єрою заради сім'ї і дітей, жінки частіше виявляються в економічній залежності від чоловіка. Причому це трапляється як по їх волі, так і з примусу. У ситуації домашнього насильства фактор економічної залежності стає ще одним способом закріпити дисбаланс влади в стосунках: складніше організувати втечу і переїзд, немає грошей на адвоката, йти нікуди, жити нема на що, за плечима велика перерва в роботі через дітей.

В цілому жінки частіше виявляються біднішими чоловіків. Є таке поняття як «фемінізація бідності» [3], вона складається з великої кількості факторів: жінки частіше працюють на низькооплачуваних обслуговуючих професіях, частіше виховують самотужки дитину, стикаються з упередженнями в професійному рості, неможливістю отримати просування по кар'єрних сходах в певних сферах праці. Фінансова вразливість збільшує вразливість соціальну. Для хлопчиків з дитинства моделюються ситуації, в яких їм, можливо, доведеться проявити фізичне насильство і необхідну агресію: «постояти за себе», «постояти за дівчинку», «захистити батьківщину». Тобто в їх життя як би інтегрована можливість виправданого насильства. Таким чином насильство стає інструментом, яким можна скористатися в будь-який момент. Це схоже на ситуацію вільного носіння зброї. Виходить, якщо чоловік з різних причин виявляється не в змозі визначити, чи виправдане зараз насильство чи ні, він може почати застосовувати його без розбору в будь-якій незрозумілій ситуації.

Для дівчаток такі ситуації не моделюються. Ця різниця, наприклад, призводить до того, що дівчатка в цілому виявляються гірше підготовленими до самозахисту в разі нападу. Справа не тільки в тому, що їм не допомогли розвинути достатню фізичну підготовку, а також в тому, що багатьом жінкам в критичній ситуації складніше зробити будь-яку агресивну дію.

У суспільстві, де «справжня дружина і мати» несе відповідальність за сферу приватного життя і за відносини в сімейному житті - тобто за згладжування гострих кутів і знаходження способів, при яких сімейний уклад буде працювати без збоїв, - жінці складніше вийти із замкнутої ситуації насильства і отримати підтримку. Практично завжди, жінка, якій потрібен захист від насильства, йде за порадою до своїх батьків і друзів, розповідає про пережите насильство з боку партнера, а у відповідь чує, що їй потрібно було «краще намагатися бути гарною дружиною», що вона «сама винна», що важливо зберегти шлюб, що вона не виживе без сильного чоловічого плеча і що дітям потрібен батько. Такий тиск ставить під загрозу життя жінки.

Існує упередження, що з домашнім насильством стикаються якісь «неправильні» жінки, які недостатньо добре впоралися зі своєю «жіночою роллю». Для багатьох жертв насильства визнання в тому, через що вони пройшли, все ще рівноцінно визнанню власної неспроможності як жінки [2].

Саме тому так важливі суспільні кампанії, що висвітлюють цю проблему. Завдяки багаторічній громадській роботі активісток і правозахисниць тепер навіть самі медійні та впливові жінки розповідають свої історії про насильство, роблячи видимою проблему домашнього насильства та акцентуючи увагу на тому, що будь-яка може опинитися в такій ситуації і що вона в ній не буде винна.

Говорити про сексуальне насильство над жінками неймовірно складно: кожен раз доводиться розвінчувати безліч шкідливих і укорінених міфів. До сих пір мало хто знає, що основна частина зґвалтувань (за різними даними, від 60 до 90%) відбувається знайомими і інтимними партнерами постраждалої.

Гвалтівників часто ділять на дві умовні категорії. До першої відносять тих, хто спочатку хотів зробити насильство, а до другої - тих, хто невірно інтерпретував комунікацію з жінкою.

Навколо жіночої та чоловічої сексуальності існують соціально схвалювані характеристики і патерни поведінки, сформовані культурою міжгендерних відносин. Правильна жіноча сексуальність характеризується як пасивна [3].

До сих пір існує дуже стійкий конструкт невинності, з якого випливає наймовірний висновок, що «велика кількість сексуальних партнерів псує жінку». Все це призводить до слатшеймінгу - ситуації, в якій суспільство називає жінку «повією» і намагається розпоряджатися її сексуальністю. Через це жінки менше говорять про свій досвід і рідше артикулюють свої бажання, адже сексуальність може швидко перетворитися на зброю проти них самих.

Правильна чоловіча сексуальність характеризується ініціативністю, соціально схвалюються сексуальні перемоги, а великий досвід чоловіка вважається для нього тільки плюсом. У цій системі координат чоловіки часто невірно інтерпретують жіночу поведінку: нібито вона не може відразу сказати, чого хоче, так як це було б «непристойно», тому «ні – для них значить, так». Вони вважають, що потрібно продовжувати домагатися бажаного або діяти «по-чоловічому» - тобто брати силою. Зрозуміло, сексуальне насильство не існує у вакуумі: громадська реакція безпосередньо впливає і на постраждалих від насильства, і на гвалтівників. Виходить замкнуте коло: через загальний осуд і риторику «сама винна» і «сама хотіла» згвалтування є злочином, що має високу латентність [3]. Це означає, що заяви подаються рідко, а в офіційну статистику потрапляють, за різними даними, від 7 до 10% всіх випадків.

Висока латентність впливає і на суспільну дискусію, тому що чим менше випадків фіксуються і набувають розголосу, тим рідше про них пишуть в ЗМІ. Тема не обговорюється в широких колах, і це шкодить профілактиці згвалтувань, якості сексуальної освіти. А відсутність профілактики веде до того, що рівень ризику залишається колишнім, постраждалі від насильства продовжують мовчати, боячись осуду, а насильники продовжують без страху ходити на волі.

Риторика «провокації» на насильство (обговорення одягу, макіяжу, поведінки постраждалої) теж заснована на стереотипі про чоловіка і жінку як про «мисливця» і «дичину», а також на уявленні про те, що секс має бути в односторонньому порядку: або «беруть», або «дають».

Варто зазначити, що подібне ставлення до сексуальності шкодить не тільки жінкам, а й чоловікам: наприклад, згідно Кримінального кодексу, потерпілою

стороною в разі зґвалтування може бути тільки жінка. На адресу чоловіка зґвалтування буде кваліфіковано як інші «насильницькі дії сексуального характеру» (хоча сексуальне насильство в тюрмі і армії – досить часта проблема). У підсумку проблема сексуального насильства на адресу чоловіків практично не обговорюється, а зізнатися в пережите насильство значить втратити мужність.

Концепції жіночності і мужності все ще жорстко регламентують життя багатьох людей, створюючи уявлення про те, що нормально, а що ні. Якщо ти не вписуєшся в цю нормативність або відхиляєшся від неї (хай навіть будеш жінка, чоловік або небінарна персона), ти автоматично перетворюєшся на «чужого» і насильство по відношенню до тебе може ставати більш легітимним. А якщо насильницька ситуація відбувається з тими, кого суспільство не зараховує до «своїх» і, як правило, їм менше співчують і рідше надають захист.

Висновок. На довгому шляху від стереотипів до насильства відбувається багато різних речей, які ми не помічаємо. Але, не дивлячись на відсутність державної підтримки в питаннях гендерної рівності, в силах кожної людини принаймні постійно вести власну роботу. Ми можемо впливати на найближче оточення, пояснювати своїм дітям (на противагу всьому тому, що вони чують), що хлопчики і дівчатка можуть бути будь-якими, що можуть поєднувати в собі різні якості. Ми можемо підтримувати інших людей в їх виборі, а не засуджувати ми можемо і самі всередині своєї повсякденності руйнувати гендерні стереотипи і будувати нові відносини.

Література

1. Гендерная психология: учебное пособие / Ж.Г. Дусказиева. - Красноярск, 2010.- 108 с.
2. Пылаева О. Насилие на гендерной почве: опыт практической деятельности. // Вопросы соц. Обеспечения.- 2008.- №15.- С12-15.
3. Хегай М.Н. Гендерные стереотипы и насилие против женщин // Гендер и культура. Учебное пособие для студентов гуманитарных вузов. - М., 2000.- 360 с.
4. Рябова Т. Стереотипы и стереотипизация как проблема гендерных исследований // Личность. Культура. Общество. Т.V, вып. 1-2 (15-16).- СПб., 2003.- С. 120-139.